

AM'AK-ı BUHÂRÎ

(عمق بخاری)

Ebü'n-Necîb Şihâbüddîn
Emîrî'ş-şuarâ Am'ak-ı Buhârî
(ö. 543/1149)**Karahanlılar devrinde
Mâverâünnehir'de yaşayan
İranlı şair.**

Buhara'da doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak 1068-1080 yıllarında hüküm süren Karahanlılar'dan Şemsülmülk Nasr b. İbrâhim'i övdüğüne ve 100 yaşlarında öldüğü rivayet edildiğine göre 1045-1055 yılları arasında doğduğu kabul edilebilir. Arapça, Farsça ve Türkçe'den gelmediği anlaşılan Am'ak lakabının Arapça "saksağan" anlamına gelen akak kelimesinin bozuk bir şekli olduğunu ileri sürenler bulunduğu gibi bu kelimenin Soğdça asıllı olabileceğini söyleyenler de vardır. Am'ak doğduğu yerde çok iyi bir tahsil gördü. Özellikle felsefe, matematik, astronomi ve edebî ilimleri öğrenip şöhret kazandıktan sonra Semerkant'a gitti (1068). Burada İlek Hanlar'dan (Karahanlılar) Hızır Han'ın (1080-1081) sarayına intisap ederek büyük itibar gördü ve emîrî'ş-şuarâ unvanını aldı. Aynı sarayda bulunan ve seyidü'ş-şuarâ unvanını taşıyan şair Reşîdî ile hiç geçinemedikleri rivayet edilir. Nitekim Reşîdî, hükümdara şiirlerinin "tuzsuz" (tatsız) olduğunu söyleyen Am'ak'ı, "Benim şiirlerim bal ve şeker gibidir, hiçbirine tuz gerekmez; ama seninkiler şalgam ve bakla gibidir, tuzsuz yenmezler" diyerek susturmuştu. Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in de ilgi ve teveccühünü kazanan Am'ak'ı Sultan Sencer, 1129'da ölen kızı Mah-Melek Hatun adına bir mersiye yazması için Mâverâünnehir'den çağırılmış, o da bu davete uyarak istenilen mersiye yazmıştır. Am'ak sonraları toplumdan uzaklaşıp yalnız yaşamaya başlamış ve hâmisi ile münasebetlerini Hamîdî veya Hamîd adlı oğlu aracılığı ile sağlamış olmalıdır. Bu arada Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ı metheden bir kaside yazdığına göre muhtemelen adı geçen hükümdarla tanışmış ve iltifatına mazhar olmuştur. Nerede öldüğü belli değildir.

Am'ak'ın şiirlerinden günümüze ancak bazı parçalar gelebilmiştir. Nitekim 7000 beyit olduğu tahmin edilen divanından az sayıda kaside kalmıştır. Ayrıca tezkirelerde ve bazı şiir mecmualarında kendisine birkaç da rubai atfedil-

ir. Tebriz'de basılan (1307 hş./1928) divanı, başkalarının şiirleri de ona mal edildiği için pek güvenilir değildir. Saîd-i Nefîsî topladığı 806 beyti *Dîvân-ı 'Am'ak-ı Buhârî* adıyla yayımlamıştır (Tahran 1339 hş./1960). Bazılarına göre bunlardan sadece 614'ü ona aittir. Bu neşir ayrıca kasidelerde övülen kişiler ve diğer konularla ilgili açıklamaları da ihtiva eder. Am'ak'ın aruzun iki ayrı bahriyle okunabilen bir *Yâsuf u Züleyhâ* mesnevisi nazmettiği söyleniyorsa da bu eserinden günümüze hiçbir şey kalmamıştır. Mevcut kasidelerinde övülen kişiler arasında Şemsülmülk Nasr b. Tamgaç Han, İbrâhim b. Nasr, Hızır Han b. İbrâhim, Ahmed Han b. Hızır Han, Mahmud Han b. Şemsülmülk Nasr, Rükneddin Ebü'l-Muzaffer Tamgaç Han Mes'ud b. Hasan, Kadir Han Cebrâil b. Ömer b. Ahmed, Arslan Han Muhammed b. Süleyman, Ebü'l-Meâlî Hasan Tekin Kılıç Tamgaç b. Ali b. Dâvud ve Sultan Sencer'in kız kardeşinin oğlu Rükneddin Mahmud b. Muhammed b. Süleyman gibi hükümdar ve devlet adamlarının adları geçmektedir. Karahanlı hükümdarları nezdinde büyük bir itibarı olduğundan öteki saray şairlerinin ona saygı göstermeleri ve hizmet etmeleri mecburiyeti vardı.

Am'ak, edebî sanatlardan özellikle teşbih sanatındaki maharetiyle tanınmıştır. Nitekim Enverî onu "üstâd-ı sühan" olarak anar. Edebî sanatlara dair bazı eserlerde onun teşbihle ilgili beyitleri örnek (şahit) olarak kaydedilmiştir. Şiirinin diğer bir özelliği de kasidelerinde asıl konuya girmeden önce uzun ve özentili bir giriş yapmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Am'ak-ı Buhârî, *Dîvân* (nşr. Saîd Nefîsî), Tahran 1339 hş.; Nizâmî-i Aruzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed Muîn), Tahran 1333 hş., s. 44, 73, 74, Reşîdüddin Vatvât, *Hadâ'îku's-sihr ft de'kâyîki's-şî'r* (nşr. Abbâs İkbâlî-Âştîyânî), Tahran 1362 hş., s. 44-45; Avfî, *Lübâb*, s. 378-384; Şemsüddin Muhammed b. Kays er-Râzî, *el-Mu'cem ft me'âyiri eş'ârî'l-'Acem* (nşr. Muhammed Kazvîni — Müderris Rezevî), Tahran 1338 hş., s. 351, 381; Câmî, *Bahârîstân*, Duşenbe 1972, s. 107; Devletşâh, *Tezkire*, s. 64-67; Emîn Ahmed Râzî, *Heft İklim* (nşr. Cevâd Fâzıl), Tahran 1340 hş., III, 409-420; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, I, 345-350; Blochet, *Catalogue*, II, 48 vd.; Münzevî, *Fihrist*, III, 2551, nr. 24876-24879; Browne, *LHP*, II, 298, 303, 335, 336; Rypka, *HIL*, s. 199 vd.; Safâ, *Edebîyyât*, II, 535-547; Rieu, *Catalogue*, II, 869; a.mlf., *Supplement*, s. 105; J. T. P. de Bruijn, "Am'ak", *EI² Suppl.* (İng.), s. 64-65; J. Matini, "Am'aq", *EI*, I, 924.

TAHSİN YAZICI

A'MÂK-ı HAYÂL

(اعماق خيال)

Şehbenderzâde
Filibelî Ahmed Hilmi'nin
(ö. 1913)**masal-hikâye karışımı birtakım olayları
alegorik bir üslûpla anlattığı
tasavvufî ve felsefî eseri.**

II. Meşrutiyet devrinin önde gelen İslâmî fikir adamlarından Şehbenderzâde Ahmed Hilmi'nin eserleri arasında ayrı bir yeri olan *A'mâk-ı Hayâl*, bu dönemde Osmanlı toplumunda yeni yeni görülmeye başlayan materyalist görüşe karşı kaleme alınmış tezli bir eserdir. Bütün eser boyunca ruh ve kâinatın sırrı, yaratılışın gayesi araştırılarak maddeci görüşün sığılığı ve insanı saadete ulaştırmakta yetersiz kaldığı ortaya konur. Buna göre, kâinata olan biteni anlamak ve hadiseleri doğru değerlendirmek için vahdet-i vücûd* fikrinin iyi bilinmesi lâzımdır. Bu yüzden birçok defa basılan eser tasavvufa meraklı olanlarca çok okunmuştur. Ayrıca Ahmed Hilmi'nin bütün fikirleri burada özetlenmiş olduğundan, eser onun temsil ettiği fikirleri tanımak bakımından da önemlidir. Kitap, yazarın muhayyile zenginliği yanında tasavvuf ve felsefedeki vukufunu ve bunu ifade etmedeki kabiliyetini de ortaya koymakta, birtakım teşhisler ve ruhi hallerle tasavvufun, enbiyanın, evliyanın sırları ve çeşitli halleri hayaller içinde anlatılmaktadır. Yazarın bütün fikirleri "Râci'nin Hâtıraları" ve "Manisa Tımarhanesi" adlı iki ana başlık altında ve çoğunlukla birbiriyle organik bağları bulunmayan çeşitli bölümler halinde ifade edilmiştir.

Eserin iki kahramanından biri Râci, diğeri hakikati bulmakta ona yol gösteren Aynalı Dede isimli meczuptur. Eserin şahıs kadrosunda ayrıca Râci'nin arkadaşları Sâmi ile Doğu düşünce tarihi ve masal dünyasına ait Buddha, Zerdüş, sîmurg, anka gibi çeşitli şahıs ve varlıklar da yer almaktadır. Râci dindar bir anne tarafından iyi yetiştirilmiş, inancı kuvvetli bir gençtir. İyi bir tahsil görmüş, maddî ve mânevî ilimleri öğrenmiştir. Mektebi bitirince bilgisini daha da arttırmak için çeşitli kitapları incelemeye başlamış, fakat bir müddet sonra elde ettiği bir yığın bilgiye rağmen kendini şüphe ve sürekli bir huzursuzluk içinde bulmuştur. Küfür ile imanı, inkâr ile ikrarı, tasdik ile şüpheyi aynı anda